МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота бакалавра

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2301-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Є.М. Бичек

Керівник: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної
роботи, професор, д.і.н Приймак О.М.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної
роботи, доцент, д.філос.н. Чайка І.Ю.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет __соціології та управління_____
Кафедра __філософії, публічного управління та соціальної роботи_____
Рівень вищої освіти __бакалавр_____
Спеціальність __231 «Соціальна робота»_____
Освітньо-професійна програма __«Соціальна робота»_____

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____ Т.І. Бутченко
«___» _____2025року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
_____Бичек Єлизаветі Миколаївні_____

1.Тема роботи Механізми забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб
керівник роботи Приймак Олег Миколайович, д.іст.н., професор
затверджені наказом ЗНУ від «19» грудня 2024 року №1992-с

2.Строк подання студентом роботи 11 червня 2025 року

3.Вихідні дані до роботи Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017*. Вип. 21(1). С. 204-214.; Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Соціальна Психологія. Юридична психологія.* №41, 2022, с. 251-254.; Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб : підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2015. Вип. 10. С. 169-178..

4.Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити наукові підходи до адаптації ВПО. 2.Уточнити основні поняття (соціальна робота, ВПО, адаптація, реабілітація тощо). 3.Обґрунтувати принципи та методи дослідження. 4. Визначити особливості ВПО як об'єкта соціальної роботи. 5.Проаналізувати нормативно-правову базу соціальної підтримки ВПО. 6.Провести порівняльний аналіз закордонного досвіду. 7. Дослідити сучасний стан соціальної роботи з ВПО в Україні. 8. Запропонувати шляхи оптимізації адаптаційної роботи соціальних служб.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ I	Приймак О.М., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2025	02.02.2025
Розділ II	Приймак О.М., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2025	11.03.2025
Розділ III	Приймак О.М., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2025	03.04.2025

7. Дата видачі завдання _____18 січня 2025 року____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2024	*Виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2025	*Виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2025	*Виконано*
4.	I розділ	Лютий – березень 2025	*Виконано*
5.	II розділ	Березень – квітень 2025	*Виконано*
6.	III розділ	Квітень – травень 2025	*Виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	*Виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень – червень 2025	*Виконано*

Студент _____ ___Є. М. Бичек___

Керівник роботи _____ О.М. Приймак

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ __І.С. Цапліна___

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 59 сторінок, 45 позиці у списку літератури, 2 таблиць.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА, СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ, РЕІНТЕГРАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ.

Мета дослідження: дослідити ефективність механізмів забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб

Об'єкт дослідження: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО).

Предмет дослідження: механізми забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб інтеграції у приймаючі громади.

Методи дослідження: індукція, дедукція, аналізу ,синтизу ,класифікації ,логічного , наративного , футорокспективного та вториної обробки данних .

Гіпотеза: вдосконалення механізмів соціальної роботи з ВПО можливе шляхом налагодження координації між державними та громадськими структурами, підвищення кваліфікації соціальних працівників, впровадження мультидисциплінарного підходу та цифрових сервісів у наданні послуг.

Висновки: 1. Соціальні служби відіграють ключову роль у забезпеченні комплексної підтримки ВПО (психологічна, юридична, матеріальна, соціально-педагогічна допомога).

2. В Україні функціонує багаторівнева система підтримки ВПО, яка включає державні, місцеві та громадські ініціативи.

3. Успішна адаптація ВПО можлива завдяки впровадженню інклюзивних програм, залученню волонтерських структур та застосуванню міжнародного досвіду.

SUMMARY

The qualification work consists of 59 pages, 45 items in the list of literature, 2 tables.

INTERNALLY DISPLACED PERSONS, SOCIAL ADAPTATION, SOCIAL WORK, SOCIAL SERVICES, REINTEGRATION, SOCIAL SUPPORT, SOCIAL REHABILITATION.

The purpose of the study: to examine the effectiveness of mechanisms for ensuring social adaptation of internally displaced persons

Object of study: social work with internally displaced persons (IDPs).

Subject of the study: mechanisms for ensuring social adaptation of internally displaced persons to integrate into host communities.

Research methods: induction, deduction, analysis, synthesis, classification, logical, narrative, futorographic perspective and secondary data processing.

Hypothesis: improving the mechanisms of social work with IDPs is possible by establishing coordination between state and public structures, improving the skills of social workers, introducing a multidisciplinary approach and digital services in the provision of services.

Conclusions: 1. Social services play a key role in providing comprehensive support to IDPs (psychological, legal, material, social and pedagogical assistance).

2. In Ukraine, there is a multi-level system of support for IDPs, which includes state, local and public initiatives.

3. Successful adaptation of IDPs is possible thanks to the implementation of inclusive programs, the involvement of volunteer structures and the application of international experience.

ЗМІСТ

ВСТУП…….3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ …….5
1.1.Стан наукової розробки теми …….....5
1.2.Уточнення головних понять в адаптації внутрішньо переміщених осіб……..9
1.3. Принципи та методи дослідження адаптації внутрішньо переміщених осіб…….13
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ……..……16
2.1. Сутність діяльності соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами ……..…….....16
2.2. Класифікація механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб до простору приймаючих громад…….22
2.3. Порівняльний аналіз закордонного досвіду застосування соціальними службами механізмів забезпечення адаптації внутрішньо переміщеними особами …….……..…..28
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ …….…..35
3.1. Результати застосування соціальними службами механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні…….35
3.2. Рекомендації щодо оптимізації механізмів забезпечення адаптації внутрішньо переміщених осіб до соціуму приймаючих громад……..38
ВИСНОВКИ……..45
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ……...48
ДОДАТКИ…….56

ВСТУП

Актуальність дослідження. В Україні останні 11 років – з початком російсько-української війни в 2014 році та початком повномасштабної війни в 2024 році – гострою та актуальною проблемою є внутрішня міграція. Внутрішня міграція цих років є вимушеною, оскільки люди тікають від війни, окупації, фізичного знищення. Внаслідок вимушеної внутрішньої міграції в українському суспільстві утворилась особлива соціальна група – внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Внутрішньо переміщені особи стикаються з рядом проблем: соціально-економічних, соціально-побутових та ін. Частою проблемою, з якою стикаються ВПО є дискримінація, оскільки буває, що приймаючі громади – люди, які проживають в цих громадах, негативно ставляться до переміщених осіб. Це значною мірою ускладнює процес адаптації ВПО, оскільки в першу чергу вони мають саме адаптуватись до нових умов свого нового статусу та до тих викликів, які перед ними виникають внаслідок отримання статусу ВПО.

Проблемна ситуація. Нині тема адаптації ВПО активно досліджується, зокрема низка досліджень українських соціологів присвячена пошуку ефективних інституціональних і не інституціональних механізмів соціальної регуляції поведінки особистості (Л. Бевзенко, Н. Бойко, О. Злобіна, І. Мартинюк та ін..). Наукові роботи на цю тематику є плідним для аналізу особливостей міграційної поведінки ВПО, а зокрема й дослідження особливостей процесів адаптації та інтеграції цієї нової соціальної групи до приймаючих громад.

Дослідженнями проблеми внутрішньо переміщених осіб, зокрема, займаються й такі вчені, як: О. Балакірєва, Н. Гусак, А. Солодько, С. Трухан та ін.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження: роль соціальних служб у забезпеченні адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади.

Мета роботи полягає у вивченні ролі соціальних служб у процесі адаптації внутрішньо переміщених осіб, визначенні ефективних підходів та методів їхньої роботи для покращення соціальної інтеграції цієї категорії населення.

Згідно з метою маємо такі *завдання:*

– проаналізувати наукові підходи до розуміння механізмів забезпечення соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО);

– уточнити зміст основних понять, пов'язаних із соціальною адаптацією ВПО та механізмами її забезпечення;

– визначити ключові принципи та методи дослідження механізмів соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб;

– охарактеризувати роль соціальних служб у впровадженні механізмів адаптації ВПО до приймаючих громад;

– дослідити основні види та класифікації механізмів забезпечення соціальної адаптації ВПО в Україні;

– здійснити аналіз ефективності чинних соціальних програм і практик адаптації ВПО в діяльності соціальних служб;

– порівняти національний і зарубіжний досвід застосування механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб соціальними структурами;

– розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення соціальної адаптації ВПО в умовах приймаючих громад.

Гіпотеза: якщо соціальні служби забезпечують та надають комплексну підтримку внутрішньо переміщеним особам то це сприяє більш швидший адаптації для людей в певних територіальних громадах

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатку.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Стан наукової розробки теми

Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним процесом, який охоплює різні наукові підходи та вимагає комплексного розгляду. Одним із ключових підходів до розуміння адаптації ВПО є ресурсний підхід. Цей підхід розглядає адаптацію як процес пристосування до втрати значної частини ресурсів, які мали ВПО до переміщення, та отримання доступу до нових ресурсів у місці перебування [20; 25]. Ресурси можуть бути особистими, матеріальними, соціальними та культурними. Так, особисті ресурси, як вік, стать, освіта та професія, відіграють важливу роль у процесі адаптації [20].

Іншим важливим підходом є соціокультурний підхід, який фокусується на внутрішньому світі ВПО та суб’єктивних вимірах адаптації й інтеграції [25]. Цей підхід підкреслює необхідність подолання культурного шоку та пристосування своєї ідентичності до нових умов. Адаптація розглядається як процес, який відбувається протягом короткого періоду після переміщення та пов’язаний із необхідністю пережити стрес від зміни місця проживання [25].

У наукових дослідженнях адаптації ВПО також застосовується теорія U-подібної кривої, запропонована Джоном Гуллахорном. Ця теорія описує адаптаційний процес як послідовність етапів, починаючи від оптимістичних очікувань та закінчуючи повною адаптацією до нових умов [19; 25]. Кожен етап характеризується певними психологічними станами, такими як депресія та розчарування на ранніх етапах, та оптимізм та інтеграція на пізніх етапах [19].

Соціально-економічна адаптація ВПО розглядається як об’єктивно необхідний процес входження індивіда у оновлене соціальне середовище, де особистість не тільки задовольняє свої потреби, але й стає спроможною до

здійснення прогресивних змін середовища [19;25]. Цей процес включає в себе відновлення соціальних функцій та пристосування до нових умов життя [19].

Адаптація ВПО також залежить від психологічної підтримки, оскільки такі особи часто переживають стрес, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші психологічні труднощі. Соціальні служби відіграють важливу роль у забезпеченні цієї підтримки та сприянні соціальної інтеграції ВПО [19].

Україна, як країна з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб через військові конфлікти, потребує ефективних підходів до адаптації цих осіб. Міждисциплінарний підхід, який поєднує знання з різних галузей науки, таких як соціологія, психологія та економіка, є особливо актуальним для вивчення адаптації ВПО [29].

Структурно-функціональний підхід також застосовується для аналізу соціальної структури та функцій приймаючих громад, що допомагає зрозуміти, як ці громади можуть підтримувати адаптацію ВПО. Крім того, інституціональний підхід підкреслює роль державних та громадських інститутів у забезпеченні адаптації та інтеграції ВПО [29]. В процесі адаптації ВПО важливу роль відіграють соціальні служби, які забезпечують комплексну підтримку, включаючи психологічну допомогу, соціальну реабілітацію та сприяння інтеграції до місцевих громад. Соціальні служби можуть залучати ВПО до соціокультурних заходів, що сприяє їхній інтеграції до місцевої громади [19].

Адаптація ВПО також залежить від наявності певних ресурсів у приймаючих громадах, таких як освітні заклади, робочі місця та медичні заклади [20]. Ці ресурси можуть суттєво впливати на швидкість та ефективність адаптації ВПО.

У наукових дослідженнях адаптації ВПО також розглядаються проблеми соціально-економічної нестабільності, які можуть суттєво ускладнювати процес адаптації. Психологічні та соціальні аспекти адаптації також є важливими, оскільки ВПО часто переживають значний стрес та втрату соціальних зв’язків [25].

Соціально-психологічна адаптація ВПО включає в себе ряд показників, таких як рівень стресу, ступінь інтеграції до місцевої громади та загальний психологічний стан [27]. Ці показники можуть бути використані для оцінки ефективності адаптаційних стратегій.

Україна має великий досвід у сфері адаптації ВПО, особливо після початку військових дій на сході країни та анексії Криму. Досвід України показує, що адаптація ВПО вимагає комплексного підходу, який включає в себе як державну підтримку, так і участь громадських організацій та волонтерів [21].

У процесі адаптації ВПО також важливу роль відіграє підтримка сім'ї та родичів, оскільки соціальна підтримка суттєво впливає на швидкість та успішність адаптації [20].. Особи, які не мають підтримки сім'ї, часто зіштовхуються з більшими труднощами під час адаптації.

Крім того, культурні ресурси, такі як мова та культурна ідентичність, можуть суттєво впливати на вибір регіону подальшого проживання та процес адаптації ВПО [20]. Знання мови приймаючої громади може значно полегшити інтеграцію ВПО.

В цілому, адаптація внутрішньо переміщених осіб є складним процесом, який вимагає застосування різних наукових підходів та комплексної підтримки з боку соціальних служб та громадських організацій. Ефективна адаптація ВПО має важливе значення для забезпечення їхнього соціального та економічного добробуту та інтеграції до приймаючих громад.

Соціальні служби відіграють вирішальну роль у процесі адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нових умов життя. Вони забезпечують комплексну підтримку, включаючи матеріальну, юридичну, соціально-педагогічну та психологічну допомогу, що суттєво сприяє успішній інтеграції ВПО у приймаючі громади. Ця підтримка особливо важлива, оскільки ВПО часто зіштовхуються з проблемами матеріально-побутового забезпечення та психологічними труднощами, пов'язаними з втратою рідного краю та відсутністю можливості займатися улюбленою справою.

Соціальні служби, такі як центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді (ЦССССДМ), надають безоплатні послуги сім'ям ВПО, спрямовані на їхню соціальну адаптацію та інтеграцію до нових умов життєдіяльності. Ці послуги включають допомогу у забезпеченні житлом, продуктами харчування, одягом та предметами гігієни, а також надання медичних та юридичних послуг [16]. Крім того, соціальні служби залучають ВПО до соціокультурних заходів, що сприяє їхній інтеграції до місцевої громади та формуванню почуття захищеності та психологічного комфорту.

Одним із ключових напрямків діяльності соціальних служб є розвиток навичок копінгу та копінг-ресурсів серед ВПО. Ці навички забезпечують оптимальну адаптацію до стресових ситуацій, особливо в умовах воєнного стану. Соціальні служби працюють над тим, щоб ВПО мали доступ до інформації про наявні ресурси в громаді та могли ефективно використовувати їх для своєї інтеграції [16].

Ефективна адаптація ВПО залежить від комплексного підходу, який включає соціальну підтримку, доступ до житла, освіти та роботи [31]. Соціальні служби повинні бути інтегровані у ці процеси, забезпечуючи ВПО необхідну допомогу та підтримку на всіх етапах їхньої адаптації. Крім того, важливу роль відіграє налагодження взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями для спільної діяльності щодо вирішення проблем ВПО [16].

Соціальні служби також повинні звернути увагу на потреби вразливих груп серед ВПО, таких як інваліди та хронічно хворі особи. Надання послуг із соціального консультування та психологічної підтримки є особливо важливим для цих осіб. Захист прав та інтересів ВПО також є одним із пріоритетних завдань соціальних служб, які повинні забезпечувати захист цих осіб від дискримінації та інших форм несправедливості.

У процесі адаптації ВПО соціальні служби повинні бути активними у створенні сприятливих умов для їхньої інтеграції до місцевих громад. Це включає в себе організацію діалогових майданчиків та груп швидкого

відреагування для вирішення конфліктів та сприяння взаємній адаптації населення та ВПО. Крім того, соціальні служби повинні сприяти знищенню негативних стереотипів щодо ВПО серед місцевого населення та висвітлювати загальні інтереси та цілі у громаді [16].

Розробка інклюзивних політик та програм підтримки ВПО є важливим напрямком діяльності соціальних служб. Ці програми повинні враховувати специфічні потреби ВПО та сприяяти їх соціальній та економічній інтеграції у приймаючі громади. Соціальні служби повинні працювати над поліпшенням законодавчої бази та розширенням доступу до основних послуг для ВПО, створюючи умови для їхньої соціальної адаптації та економічної активності [31].

Активізація соціальних служб та антикризових центрів для здійснення антикризової допомоги є важливим аспектом підтримки ВПО. Налагодження взаємодії між різними соціальними секторами та органами влади дозволяє забезпечити ефективну адаптацію ВПО та їхню інтеграцію до нових умов життя.

Соціальна підтримка, яку забезпечують соціальні служби, суттєво впливає на швидкість та успішність адаптації ВПО. Мережі соціальної підтримки, які включають сім'ю, друзів та громадські організації, відіграють важливу роль у забезпеченні психологічної стабільності та соціальної інтеграції ВПО [1].

Отже, роль соціальних служб у адаптації ВПО є вирішальною для забезпечення їхнього соціального та економічного добробуту та інтеграції до приймаючих громад. Ефективна діяльність соціальних служб повинна бути спрямована на комплексну підтримку ВПО та створення сприятливих умов для їхньої адаптації та інтеграції у новому місці проживання.

1.2. Уточнення головних понять в адаптації внутрішньо переміщених осіб

Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним процесом, який включає в себе ряд різних аспектів та понять. Для ефективної підтримки цих осіб необхідно глибоко розуміти ключові концепції, які лежать в основі цього процесу.

Уточнення головних понять в адаптації ВПО дозволяє розробляти більш ефективні стратегії підтримки та інтеграції цих осіб у приймаючі громади.

Одним із основних завдань у сфері адаптації ВПО є забезпечення їхньої соціальної та економічної інтеграції до нових умов життя. Це передбачає розуміння таких понять, як соціокультурна адаптація, ресурсна адаптація та соціальна інтеграція. Кожне з цих понять відіграє важливу роль у процесі адаптації ВПО та вимагає окремого розгляду. Соціокультурна адаптація, наприклад, включає в себе процес пристосування до нових культурних умов та подолання культурного шоку, який часто супроводжує переміщення [23].

Уточнення головних понять в адаптації ВПО також включає в себе аналіз ролі різних факторів, які впливають на цей процес. До таких факторів належать наявність соціальної підтримки, доступ до ресурсів та рівень психологічної готовності до змін. Розуміння цих факторів дозволяє розробляти комплексні програми підтримки ВПО, які б враховували всі аспекти їхньої адаптації та інтеграції до нових умов життя. У наступному розділі будуть розглянуті головні поняття, пов'язані з адаптацією ВПО, та їхнє значення для розробки ефективних стратегій підтримки цих осіб [2;23].

Звичайно, центральним поняттям нашого дослідження є «внутрішньо переміщена особа». Концепція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є відносно новою і вперше була згадана після Другої світової війни. Тоді Генеральна Асамблея ООН створила Міжнародну організацію у справах біженців, яка займалася реєстрацією та захистом біженців. Однак, механізми допомоги біженцям не враховували осіб, які були вимушені переселитися всередині своєї країни, тому згадок про них було небагато. Протягом тривалого часу не існувало чіткого визначення "внутрішньо переміщеної особи", і кожна країна самостійно вирішувала питання захисту своїх громадян.

У період незалежності України, особливо після початку військових дій на сході країни та анексії Криму, виникла необхідність захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Було прийнято законодавство щодо захисту прав та свобод ВПО, яке визначає внутрішньо переміщену особу як громадянина України,

іноземця або особу без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, але була змушена покинути своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини чи надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [23].

Досить часто до переміщених осіб як синонім часто вживають термін «біженець», проте, відповідно до Конвенції про статус біженців використання слова «біженець» щодо українських громадян є некоректним [11]. Проаналізуємо спільне та відмінне у цих поняттях у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Поняття «біженець» та «внутрішньо переміщена особа»: спільне та відмінне

Спільне	Відмінне
Належать до категорії вимушених мігрантів.	ВПО не покидають кордони держави громадянами якої є.
Вимушені залишати місце свого постійного проживання внаслідок збройного конфлікту, прояви насильства, порушення прав тощо.	ВПО залишаються під відповідальністю країни, громадянами якої є.
	Міжнародним організаціям потрібна згода країни для надання допомоги ВПО.

Ще одним важливим поняттям нашого дослідження є поняття «адаптація». В загальному, адаптація внутрішньо переміщених осіб – це процес пристосування цих людей до нових умов життя, які вони зазнали в результаті власне вимушеного переміщення внаслідок конфлікту тощо. Розглянемо адаптацію з різних сторін.

Соціальна адаптація являє собою процес пристосування індивіда або соціальної групи до умов соціального середовища, формування відповідних відносин із соціальними об'єктами та інтеграції особистості у соціальну групу. Це включає в себе формування адекватної системи взаємодії з іншими людьми та групами [13, с. 170].

Психологічна адаптація полягає у пристосуванні індивіда до норм соціальної групи за допомогою таких психологічних механізмів, як рефлексія, ідентифікація, емпатія та прийом соціального зворотного зв'язку. Ці механізми дозволяють особі адаптуватися до нових соціальних умов та норм [7, с. 7].

Соціокультурна адаптація охоплює зовнішні поведінкові реакції людини на нове середовище та її здатність вирішувати щоденні соціально-культурні проблеми. Це передбачає адаптацію до нових культурних умов та способів життя [7, с. 207].

Ще одним ключовим поняттям у нашому дослідженні є «соціальна реабілітація». Вона стосується складного процесу відновлення внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що має на меті повернення їх до активного соціального життя та інтеграцію у нове суспільне середовище. Цей процес охоплює організацію діяльності, спрямованої на активний спосіб життя, відновлення втрачених соціальних зв’язків, а також створення психологічного та морального комфорту як у сімейному колі, так і на робочому місці. Основна мета соціальної реабілітації полягає у відновленні соціального статусу людини через задоволення її культурних потреб і підтримку активної участі в громадському житті [19].

Соціальна реабілітація ВПО має багатоаспектний характер і включає в себе кілька ключових компонентів. До них належить доступність середовища, соціальний контекст реабілітаційного процесу та підбір відповідних методів, таких як соціальне прийняття та адаптація до світогляду та цінностей громади [12]. Ці компоненти забезпечують ефективну інтеграцію ВПО в приймаючі громади та підтримку їхньої соціальної адаптації.

Одним із важливих аспектів соціальної реабілітації ВПО є забезпечення доступу до соціальних послуг та підтримка у працевлаштуванні. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інші нормативно-правові акти забезпечують правову базу для надання соціальної підтримки та захисту прав ВПО [19]. Ці заходи спрямовані на поліпшення соціального захисту та інтеграцію ВПО в суспільство.

Соціальна реабілітація ВПО тісно пов'язана з соціальною адаптацією, оскільки обидва процеси мають спільні цілі та методи. Соціальна адаптація передбачає пристосування до нових умов життя, тоді як соціальна реабілітація спрямована на відновлення соціальних функцій та інтеграцію особи в суспільство. Обидва процеси є взаємозалежними та взаємодоповнюючими, що забезпечує комплексну підтримку ВПО під час їхньої інтеграції в нове середовище.

Україна має великий досвід у сфері соціальної реабілітації ВПО, особливо після початку військових дій на сході країни та анексії Криму. Досвід України показує, що соціальна реабілітація повинна бути інтегрована у комплексну систему підтримки ВПО, яка включає соціальні послуги, матеріальну допомогу та підтримку у працевлаштуванні [12]. Це забезпечує ефективну інтеграцію ВПО в суспільство та підтримку їхньої соціальної адаптації під час воєнного стану та після нього.

1.3. Принципи та методи дослідження адаптації внутрішньо переміщених осіб

Дослідження адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним процесом, який вимагає застосування різних наукових підходів та методів. Адаптація ВПО включає в себе ряд складних процесів, таких як соціальна, психологічна та соціокультурна адаптація, які повинні бути розглянуті у взаємозв'язку. Для ефективного дослідження цих процесів необхідно застосовувати комплексні методи дослідження, які б враховували всі аспекти адаптації ВПО та їхню інтеграцію в приймаючі громади.

Одним із ключових принципів дослідження адаптації ВПО є міждисциплінарний підхід, який поєднує знання з різних галузей науки, таких як соціологія, психологія та економіка. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти складність процесів адаптації та розробити ефективні стратегії підтримки ВПО. Крім того, дослідження повинні бути засновані на принципах об’єктивності та

наукової достовірності, що забезпечує високу якість отриманих даних та висновків [7; 8].

В цьому пункті будуть розглянуті основні принципи та методи дослідження адаптації ВПО, які включають в себе як кількісні, так і якісні методи дослідження. Ці методи дозволяють отримувати повноцінну картину процесів адаптації та розробляти рекомендації щодо удосконалення соціальної підтримки ВПО. Розгляд цих принципів та методів має важливе значення для забезпечення ефективної інтеграції ВПО в суспільство та покращення їхнього соціального та економічного добробуту.

Кожне наукове дослідження базується на певній системі принципів і методів, які є ключовими для глибокого вивчення обраної тематики. Метод розуміється як система правил і прийомів, що застосовуються для вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства або мислення. Це планомірний шлях або спосіб досягнення конкретних результатів у процесі наукового пізнання чи практичної діяльності, а також прийом або спосіб дії [10, с. 20].

Принцип, у свою чергу, є основним положенням певної теорії, науки, вчення чи світогляду, яке формується на основі суб’єктивного досвіду та узагальнення знань [11, с. 181]. Принципи слугують фундаментальною основою для організації дослідження та визначення його напрямків.

У нашій роботі ми застосували кілька принципів дослідження, які забезпечили глибоке та комплексне вивчення теми адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). До цих принципів належать гуманізм, термінологічна точність, етика, практичність, системний підхід та об'єктивність.

Принцип гуманізму дозволяє враховувати права та гідність кожної людини під час дослідження технологій соціальної роботи з адаптацією ВПО. Це підвищує рівень свідомості та увагу до проблем внутрішньо переміщених осіб.

Термінологічний принцип вимагає вивчення термінів та понять, їхньої історії та ієрархії, а також їхнього місця в теоретичних рамках дослідження. Це забезпечує точність та ясність у використанні термінології [31, с. 9].

Принцип етичності забезпечує високий рівень відповідальності та професійної етики щодо об'єктів дослідження та дотримання етичних стандартів. Принцип практичності гарантує, що результати дослідження будуть корисними та застосовними для соціальних робітників та інших фахівців, які займаються допомогою ВПО.

Принцип системного підходу вимагає розглядати всі явища як внутрішньо пов'язані компоненти цілісної системи. Це дозволяє здійснювати комплексне дослідження технологій соціальної роботи з адаптацією ВПО та розглянути суспільство як середовище існування людини. Принцип об'єктивності є фундаментальним для наукового пізнання та вимагає врахування об'єктивних характеристик часу та простору, у яких знаходиться об'єкт дослідження.

У роботі були застосовані загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз, синтез, дедукція, індукція, інтуїція, систематизація та узагальнення.

Аналіз дозволяє детально вивчити складові частини предмета дослідження, тоді як синтез сприяє з'єднанню окремих частин у ціле [10, с. 37]. Дедукція та індукція використовувалися для формування теоретичних знань про зайнятість та інші аспекти адаптації ВПО [10, с. 42].

Інтуїція допомагала розпізнавати емоційні сигнали та формувати інтуїтивні уявлення про соціальну дійсність, особливо там, де раціональні методи аналізу були недостатніми. Систематизація дозволила упорядкувати розрізнені об'єкти та знання про них, а узагальнення — зробити висновки щодо загальних ознак та властивостей певного класу об'єктів [10, с. 21]. Ці методи забезпечили комплексність та глибину дослідження технологій соціальної роботи з адаптацією внутрішньо переміщених осіб.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Сутність діяльності соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами

Діяльність соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є вирішальною для забезпечення їхньої соціальної адаптації та інтеграції в приймаючі громади. Соціальні служби забезпечують комплексну підтримку ВПО, включаючи матеріальну допомогу, юридичну консультацію, психологічну підтримку та сприяння у працевлаштуванні та житлових питаннях. Ця діяльність спрямована на відновлення соціального статусу ВПО та їхнє повноцінне життя в нових умовах [2;7].

Перед детальнішим розглядом даного питання, насамперед, необхідно розглянути організаційні засади роботи з ВПО. Важливо зауважити, що організаційна система роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні побудована на багаторівневій структурі, що охоплює як центральні органи виконавчої влади, так і місцеві адміністрації та органи самоврядування. На загальнодержавному рівні ключову роль відіграє Міністерство соціальної політики України, яке формує державну політику щодо соціального захисту ВПО, розробляє нормативно-правові акти та координує діяльність усіх підпорядкованих структур [4; 15].

Важливу функцію виконують обласні та районні державні адміністрації, які організовують роботу з ВПО на своїй території, забезпечують реалізацію державних програм, здійснюють моніторинг потреб переміщених осіб та сприяють їх інтеграції в нові громади. На рівні міст і селищ відповідальність за роботу з ВПО покладається на структурні підрозділи з питань соціального захисту населення, які приймають заяви, здійснюють реєстрацію та призначають соціальні виплати [3].

Окрему роль відіграють центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), які спрощують доступ ВПО до державних послуг, забезпечують консультаційну підтримку та допомагають у зборі необхідних документів для отримання соціальної допомоги. Також активно залучаються територіальні центри соціального обслуговування, які надають соціальні, побутові, медичні та реабілітаційні послуги [22].

Важливим елементом організаційної структури є мережа спеціалізованих соціальних служб, таких як служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також служби з протидії домашньому насильству. Вони здійснюють соціальний супровід, надають психологічну підтримку, допомагають у вирішенні питань працевлаштування та адаптації [7].

У роботі з ВПО активно беруть участь міжнародні організації, благодійні фонди та громадські об'єднання, які надають гуманітарну допомогу, фінансову підтримку, організовують тренінги та освітні програми. Їхня діяльність координується з органами державної влади для уникнення дублювання зусиль та забезпечення адресності допомоги [39. 34].

На рівні релокованих громад керівництво відповідає за створення умов для інтеграції ВПО, сприяє їх залученню до громадського життя, організовує інформаційні кампанії та забезпечує доступ до місцевих ресурсів. Важливою є співпраця між органами влади різних рівнів, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у потребах ВПО та забезпечувати комплексний підхід до їх підтримки [31].

Організаційна робота передбачає також розробку та впровадження спеціальних програм соціальної адаптації, реабілітації та працевлаштування ВПО. Ці програми формуються з урахуванням специфіки регіону, кількості переміщених осіб та їхніх основних потреб, що дозволяє підвищити ефективність надання допомоги [19].

Робота з ВПО регулюється поєднанням ряду міжнародних та національних законодавчих актів. Зокрема, основою міжнародного захисту прав ВПО є Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські

і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, які гарантують право на життя, свободу пересування, соціальний захист і рівність перед законом.

Важливим міжнародним документом є Керівні принципи з питань переміщення осіб у середині країни, прийняті ООН у 1998 році. Вони визначають поняття ВПО, гарантують захист від недобровільного переміщення, надання допомоги під час переміщення, а також забезпечують право на безпечне повернення чи інтеграцію за новим місцем проживання. Хоча ці принципи не є юридично обов'язковими, вони базуються на нормах універсальних угод і деталізують їх стосовно внутрішніх переміщень [7;12].

Національна правова база роботи з ВПО в Україні визначена низкою законів та підзаконних актів. Ключовим є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який встановлює правовий статус ВПО, гарантує рівність у правах із іншими громадянами, забороняє дискримінацію та визначає механізми державної підтримки [23; 24].

Додатково, Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» гарантує ВПО право на безоплатну вторинну правову допомогу, включаючи представництво у судах, складання процесуальних документів та захист інтересів у державних органах. Окремі нормативні акти, такі як постанова Кабінету Міністрів України №509 "Про облік внутрішньо переміщених осіб" та №365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», регламентують порядок реєстрації, обліку та надання соціальних виплат ВПО [24].

Важливим аспектом є інтеграція норм міжнародного права у національне законодавство. Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав ВПО, що закріплено у Конституції та міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до захисту та підтримки переміщених осіб [39].

ВПО часто стикаються з рядом проблем в приймаючій громаді, що власне ускладнюють їхню адаптацію та інтеграцію в місцеве середовище. Важливим

аспектом є інтеграція норм міжнародного права у національне законодавство. Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав ВПО, що закріплено у Конституції та міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до захисту та підтримки переміщених осіб [2;7].

Гострою, також, є проблема працевлаштування. ВПО нерідко стикаються з відсутністю вакансій за фахом, необхідністю перекваліфікації або браком досвіду роботи в новому регіоні. Додатково ускладнює ситуацію конкуренція з місцевим населенням на ринку праці та недостатня поінформованість про доступні програми підтримки [2;7].

Важливою проблемою залишається доступ до соціальних послуг та виплат. Через перевантаженість органів соціального захисту, бюрократичні процедури та технічні збої у роботі електронних систем, ВПО можуть стикатися із затримками у призначенні допомоги, отриманні довідок або соціальних виплат [14].

Психологічна адаптація також є серйозним викликом. Багато переселенців пережили травматичні події, втрату майна, розрив соціальних зв'язків, що призводить до підвищеного рівня стресу, депресій та інших психоемоційних розладів. Не всі громади мають достатньо фахівців для надання психологічної підтримки [12; 17].

Діти з числа ВПО стикаються з труднощами інтеграції у нові освітні заклади, адаптацією до нових колективів, а також із проблемами, пов'язаними з втратою друзів та зміною звичного середовища. Додатково виникають питання щодо визнання документів про освіту та організації інклюзивного навчання [6].

Важливою є проблема дискримінації та упередженого ставлення з боку окремих представників місцевих громад. Це може проявлятися у вигляді відмови у працевлаштуванні, обмеженні доступу до соціальних послуг або негативних стереотипах щодо переселенців [26].

Нарешті, проблеми інтеграції ВПО у місцеві громади пов'язані з відсутністю механізмів залучення до громадського життя, браком соціальної активності та обмеженими можливостями для участі у прийнятті рішень на

місцевому рівні. Це ускладнює процес формування відчуття приналежності та повноцінної інтеграції у нове середовище [20].

Соціальні служби працюють у тісній взаємодії з іншими організаціями та установами для забезпечення комплексної підтримки ВПО. Це включає в себе співпрацю з державними органами влади, громадськими організаціями та волонтерськими групами. Така координація дозволяє забезпечити ефективну підтримку ВПО на всіх етапах їхньої адаптації та інтеграції в суспільство. У наступному розділі буде розглянута сутність діяльності соціальних служб у роботі з ВПО та їхня роль у забезпеченні соціальної адаптації цих осіб [7; 12; 12].

Соціальна робота з ВПО здійснюється за різними напрямами відповідно до проблем, які виникають у цих осіб внаслідок зміни соціального та культурного середовища. Основними напрямами практичної роботи з ВПО вважаються соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, соціально-економічний, матеріальний, соціально-інформаційний та соціально-трудовий [18].

Соціальний напрям передбачає взаємодію з різними відомствами, зокрема Пенсійним фондом, і включає проведення соціальних консультацій, заходів щодо соціальної реабілітації в стаціонарних і нестаціонарних умовах; виявлення осіб, які першочергово потребують соціальної допомоги; соціальну діагностику; допомогу ВПО в отриманні пенсій та інших соціальних виплат [18].

Соціально-психологічний напрям діяльності соціальних служб спрямований на надання психологічної підтримки ВПО, яка включає консультування щодо стресу та інших психологічних проблем, пов'язаних з переміщенням. Ця підтримка має важливе значення для відновлення психологічної стабільності та сприяння соціальній адаптації ВПО [3].

Соціально-педагогічний напрям передбачає роботу з дітьми та молоддю серед ВПО, спрямовану на їхню соціальну адаптацію та інтеграцію в освітню систему країни. Це включає в себе організацію освітніх програм та заходів, які допомагають дітям адаптуватися до нових умов життя та школи [18].

Соціально-правовий напрям діяльності соціальних служб включає надання юридичної консультації ВПО щодо їхніх прав та обов'язків у країні перебування. Це особливо важливо для захисту прав ВПО та забезпечення їхньої юридичної безпеки [18].

Медико-соціальний напрям діяльності спрямований на забезпечення доступу ВПО до медичної допомоги та медичних послуг. Це включає в себе організацію медичних консультацій та лікування, а також допомогу у отриманні необхідних медичних препаратів та обладнання.

Соціально-економічний напрям діяльності соціальних служб спрямований на підтримку економічної інтеграції ВПО. Це включає в себе допомогу у працевлаштуванні, професійній перепідготовці та розвитку підприємницьких навичок серед ВПО [3].

Матеріальний напрям діяльності соціальних служб включає надання матеріальної допомоги ВПО, зокрема житлом, продуктами харчування та іншими необхідними речами першої потреби. Ця підтримка особливо важлива на ранньому етапі адаптації ВПО [18].

Соціально-інформаційний напрям діяльності спрямований на забезпечення ВПО доступом до інформації про наявні соціальні послуги та програми підтримки. Це включає в себе інформування про діяльність соціальних служб та інші можливості допомоги [4].

Соціально-трудовий напрям діяльності соціальних служб спрямований на підтримку працевлаштування ВПО та розвиток їхніх професійних навичок. Це включає в себе організацію професійної перепідготовки та сприяння у пошуках роботи [18].

Соціальна робота з ВПО також включає в себе організаційну роботу, яка передбачає організацію діяльності соціальної служби, розробку конкретних програм та стратегій діяльності, а також залучення громадських організацій та волонтерів до процесу підтримки ВПО.

Волонтерський рух відіграє важливу роль у підтримці ВПО, забезпечуючи додаткову допомогу та підтримку у вигляді медичної допомоги, харчових продуктів та інших необхідних речей.

Соціальні служби також займаються соціальним супроводом ВПО, який передбачає надання їм необхідних соціальних послуг допомоги та сприяння у отриманні цих послуг в межах чинного законодавства України [3].

Соціальна підтримка ВПО здійснюється залежно від обставин, в яких вони перебувають. Одним з пріоритетних напрямів соціальної допомоги вважається соціальний супровід фахівцями центрів соціальних служб, який передбачає відповідний розподіл фахівців та забезпечення усім необхідними соціальними послугами [3].

Отже, діяльність соціальних служб у роботі з ВПО є важливим елементом їхньої соціальної адаптації та інтеграції в приймаючі громади. Соціальні служби забезпечують комплексну підтримку ВПО на всіх етапах їхньої адаптації та інтеграції в суспільство.

2.2. Класифікація механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб до простору приймаючих громад

Процес адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючих громадах є комплексним і потребує використання різноманітних механізмів соціальної роботи. Класифікація цих механізмів допомагає краще усвідомити їхню різноманітність та ефективність у сприянні соціальній інтеграції ВПО. Механізми соціальної роботи можна розподілити за різними ознаками, такими як напрямок діяльності, ступінь впливу та сфера застосування. В цілому ,механізми адаптації ВПО до соціуму приймаючих громад можна поділити на технології ,програми та проєкти .

Одним із основних напрямів класифікації технологій соціальної роботи щодо адаптації ВПО є їхнє спрямування на певні аспекти життя цих осіб. До таких напрямів належать технології, спрямовані на соціальну підтримку,

психологічну допомогу, юридичну консультацію та сприяння у працевлаштуванні та житлових питаннях. Кожен з цих напрямів має свої особливості та методи реалізації, які повинні бути враховані при розробці програм підтримки ВПО.

Далі буде розглянута класифікація технологій соціальної роботи щодо адаптації ВПО до простору приймаючих громад. Ця класифікація включатиме аналіз різних типів технологій, їхніх переваг та обмежень, а також рекомендації щодо їхнього застосування у практиці соціальної роботи з ВПО. Розгляд цих технологій має важливе значення для забезпечення ефективної інтеграції ВПО в суспільство та покращення їхнього соціального та економічного добробуту.

У міжнародній соціальній роботі Д. Кокс досліджував спеціально розроблені програми для підтримки вимушено переміщених осіб (ВПО). Ці програми охоплюють різні аспекти життя ВПО та спрямовані на покращення їхньої життєвої ситуації, соціальної інтеграції та розвитку.

Загальні програми для ВПО включають надання гуманітарної допомоги, яка забезпечує базові потреби, такі як їжа, вода, притулок, медична допомога та інші життєво важливі ресурси. Соціальна реабілітація передбачає надання психологічної підтримки, консультування та розвиток соціальних навичок, а також реабілітаційні програми для дітей та дорослих, які стали свідками воєнних подій та травм.

Розвиток громад спрямований на побудову стосунків у громаді, розвиток громадських структур та формування та підтримку громадських ініціатив та проектів. Ці заходи сприяють інтеграції ВПО в приймаючі громади та їхньому соціальному розвитку.

Серед програм, розроблених спеціально для внутрішньо переміщених осіб, особливо вирізняються ініціативи, спрямовані на підтримку родин. Вони охоплюють освітні та психосоціальні заходи для дітей, а також послуги для жінок, які можуть опинитися у вразливому становищі внаслідок вимушеного переселення. Окрему категорію становлять програми з репатріації та реінтеграції, що мають на меті сприяти поверненню ВПО до місць їхнього

походження та забезпечити ефективне включення й пристосування до умов життя в громаді.

Програми у сфері захисту прав людини мають на меті гарантування дотримання прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема забезпечення їхнього доступу до освіти, медичних послуг, житла та інших форм соціальної підтримки. Важливим аспектом також є правова орієнтація, яка охоплює надання юридичної допомоги та сприяння в оформленні необхідних документів, що відіграють ключову роль у реалізації прав ВПО.
Такі програми розробляються і реалізуються як державними структурами, так і недержавними організаціями у багатьох країнах світу з метою полегшення соціальної інтеграції та вирішення проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи [38].Сьогодні спостерігаються зміни в організації соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) в Україні. Одним із ключових напрямків є координація допомоги гуманітарними штабами в кожному регіоні та на рівні країни. Держава та обласні військові адміністрації налагодили співпрацю з міжнародними та державними установами, а також волонтерськими організаціями. Потреби ВПО вивчаються за допомогою чатботів, телефонів та соціальних мереж, організовано прийом заявок на інсулін, ліки для хронічно хворих та харчові продукти. Соціальні працівники мають безпосереднє спілкування з ВПО [15, с. 40-43].

Підхід до надання соціальних послуг змінився, тепер вони надаються на засадах добровільності згідно з чинним законодавством про соціальну роботу в Україні. ВПО можна розділити на дві категорії залежно від їхнього місця проживання та умов перебування. Перша категорія включає осіб, які мешкають у центрах спільного проживання, таких як санаторії, табори чи установи соціального спрямування. У цих місцях надається певний рівень підтримки, соціальні послуги та захист прав людини, хоча умови проживання можуть бути обмеженими.

Друга категорія складається з осіб, які самостійно забезпечують собі житло або отримують підтримку від родичів, друзів чи громадських організацій. Вони

можуть проживати у власних квартирах, будинках або орендованому житлі. Ця група ВПО часто розсіюється по різних містах і сільських районах країни, що ставить їх перед викликами, такими як недостатні умови проживання, відсутність можливості знайти роботу та отримати соціальні послуги.

В. Панок, займаючись дослідженнями напрямів соціальної роботи з вимушеними переселенцями, виділив ряд основних напрямків такої роботи [17, с. 276]:

Соціальний напрям: Робота проводиться спільно з різними соціальними службами та відомствами. До цього напрямку належать заходи соціальної реабілітації, соціальна діагностика, допомога у отриманні пенсій та інших соціальних виплат. Також здійснюється сприяння у створенні груп самодопомоги та взаємодопомоги серед ВПО. Профілактика бездомності та дитячої безпритульності є важливими складовими цього напрямку. Крім того, здійснюється взаємодія з державними установами та громадськими організаціями для координації допомоги переселенцям.

Соціально-інформаційний аспект впроваджується у співпраці з Державною службою статистики та засобами масової інформації. Його ключовими завданнями є моніторинг, збір і узагальнення даних щодо актуальних потреб і труднощів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, з метою підвищення ефективності соціальної підтримки. Окрім того, забезпечується поширення інформації серед ВПО про послуги, які надають соціальні служби.Соціально-психологічний напрям: Робота ведеться спільно з закладами освіти та охорони здоров’я. До цього напрямку належать психологічне консультування, психологічна корекція та допомога у соціальній адаптації, психологічна допомога у кризових ситуаціях та психопрофілактика стресу. Проводяться психологічні тренінги та навчання психологічній саморегуляції. Також здійснюється діагностика психічного розвитку дітей з родин переселенців.

Соціально-педагогічний напрям: Проводиться разом з закладами освіти та охорони здоров’я, органами правопорядку. До цього напрямку належать надання консультацій з питань виховання дітей, соціально-педагогічна робота з дітьми та

підлітками, корекційно-педагогічна допомога дітям-підліткам та соціально-педагогічна допомога дітям з проблемами в навчанні. Також здійснюється контроль за отриманням освіти дітьми ВПО та профорієнтація, профконсультування та допомога у одержанні професійної освіти молоддю.

Соціально-правовий напрям: Здійснюється у контакті з правоохоронними та судовими органами. Основним завданням є захист прав переселенців, надання правової допомоги та інформації.

Медико-соціальний напрям: охоплює консультування з питань, пов'язаних зі здоров'ям та соціальним становищем, організацію медичного обслуговування, профілактичні огляди та виявлення осіб з інвалідністю чи хронічними захворюваннями. Крім того, передбачено проведення психіатричної оцінки стану здоров'я, надання психологічної підтримки, забезпечення доступу до медикаментів та медичних виробів, а також скерування до профільних медичних установ у разі потреби.

Фінансовий напрям:має на меті надання внутрішньо переміщеним особам фінансових ресурсів у вигляді грошової допомоги чи пільгових позик для покриття базових потреб.

Соціально-економічний напрям:спрямований на підтримку економічної самостійності ВПО через консультування з питань особистих фінансів, підвищення прибутків та розвиток навичок ефективного ведення господарської діяльності.

Матеріальний напрям:реалізується у співпраці з громадськими об'єднаннями та благодійними фондами. Включає розподіл гуманітарної допомоги у вигляді продуктів харчування, одягу, медикаментів, будівельних матеріалів та інших товарів першої необхідності.

Соціально-трудовий напрям:виконується спільно зі службою зайнятості. Основна увага приділяється сприянню у працевлаштуванні — як на основне місце роботи, так і на додаткові підробітки. Також передбачено допомогу у відкритті власного бізнесу, консультації з трудових питань, профорієнтації, а

також підтримка у професійному навчанні, перекваліфікації та підвищенні кваліфікації.

Технології соціальної роботи повинні бути засновані на принципах інклюзивності та доступності. Це означає, що програми підтримки повинні бути доступні для всіх категорій ВПО, включаючи осіб з обмеженими можливостями та інші вразливі групи населення.

У цілому, технології соціальної роботи щодо адаптації ВПО до простору приймаючих громад включають в себе ряд різних підходів та методів, які спрямовані на забезпечення їхньої соціальної інтеграції та адаптації до нових умов життя. Ці технології повинні бути засновані на принципах гуманізму, об'єктивності та практичності та забезпечувати комплексну підтримку ВПО на всіх етапах їхньої адаптації.

Соціальна робота з ВПО повинна включати в себе механізми забезпечення соціальної підтримки, такі як надання матеріальної допомоги, медичної допомоги та юридичної консультації. Ці механізми мають важливе значення для підтримки ВПО під час їхньої адаптації та інтеграції в суспільство.

Технології соціальної роботи можуть бути застосовані у різних формах, включаючи індивідуальну та групову роботу. Індивідуальна робота передбачає роботу з окремими особами, тоді як групові заходи спрямовані на роботу з групами осіб, які мають схожі потреби та проблеми.

У процесі реалізації технологій соціальної роботи важливу роль відіграє забезпечення доступу до інформації про наявні соціальні послуги та програми підтримки. Це включає в себе інформування ВПО про діяльність соціальних служб та інші можливості допомоги.

Технології соціальної роботи щодо адаптації ВПО можуть включати в себе різні форми забезпечення, такі як надання житла, харчових продуктів та інших необхідних речей. Ці форми забезпечення мають важливе значення для підтримки ВПО під час їхньої адаптації та інтеграції в суспільство.

Пільги для ВПО можуть включати в себе знижки на житло, транспортування та інші соціальні послуги. Ці пільги мають важливе значення для підтримки ВПО під час їхньої адаптації та інтеграції в суспільство.

Отже, механізми соціальної роботи щодо адаптації ВПО до простору приймаючих громад включають в себе ряд різних підходів та методів, які спрямовані на забезпечення їхньої соціальної інтеграції та адаптації до нових умов життя. В цілому ,механізми адаптації ВПО до соціуму приймаючих громад можна поділити на технології ,програми та проєкти .

Ці механізми повинні бути засновані на принципах гуманізму, об'єктивності та практичності та забезпечувати комплексну підтримку ВПО на всіх етапах їхньої адаптації.

2.3. Порівняльний аналіз закордонного досвіду застосування соціальними службами механізмів забезпечення адаптації внутрішньо переміщеними особами

Сучасні глобальні кризи, пов’язані з внутрішнім переміщенням населення, вимагають застосування соціальними службами механізмів забезпечення в адаптації ВПО Аналіз досвіду п’яти країн – Афганістану, Демократичної Республіки Конго (ДРК), Ефіопії, Сирії та України – дозволяє виокремити ключові стратегії соціальних служб, що формуються під впливом політичних, економічних та гуманітарних чинників.

Аналіз програм, що застосовувалися для роботи з вимушено переміщеними особами (ВПО) державними та недержавними організаціями різних країн, дозволяє виділити спільні та унікальні підходи [4].

Спільні програми охоплюють:

Поточні умови – представництво інтересів, аутріч-робота, гуманітарна допомога, охорона здоров’я, покращення умов життя.

Минулий досвід – консультування при травмах, реабілітація, соціальна підтримка, рекреаційні програми.

Групову динаміку – самодопомога, розвиток громад, формування стосунків у колективі.

Майбутні потреби – освіта, розвиток навичок, розбудова громад, формування наступних поколінь у таборах.

Специфічні програми включають:

Сімейні напрямки – навчальні та психосоціальні програми для дітей, послуги для жінок, сімейні програми, возз'єднання родин, національні ініціативи.

Конкретні потреби – репатріація, реінтеграція, інтеграція, захист прав людини, орієнтація в нормативній базі.

Аналіз наукових джерел та документів свідчить, що соціальні працівники у роботі з ВПО застосовують різні стратегії. За тривалістю їх можна умовно розділити на:

– короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, завдання-орієнтована модель).

– довгострокові, які ґрунтуються на системно-екологічній моделі, що використовує концепції «людина в оточенні» та «економічної спроможності».

Міжнародні стандарти щодо внутрішнього переміщення, зокрема Керівні принципи щодо внутрішнього переміщення (далі – «Керівні принципи»), були розроблені представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб на прохання держав-членів ООН для створення відповідних систем регламентів.

Керівні принципи формують міжнародні правові норми, що ґрунтуються на [7]:

– міжнародному праві прав людини;

– міжнародному гуманітарному праві, які є ключовими для ситуацій внутрішнього переміщення.

Аналіз досвіду Грузії у вирішенні проблем ВПО, за думкою О. В. Балуєвої, може стати цінним прикладом для України. Особливу увагу заслуговує діяльність Міністерства у справах біженців і переселення Грузії, яке реалізує комплексний підхід до підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Основні напрямки роботи міністерства [2, с. 3]:

Надання тимчасового притулку та першої допомоги, включаючи допомогу у працевлаштуванні за кваліфікацією, безкоштовну середню освіту, медичне страхування та соціальні виплати.

Пенсійне забезпечення переселенців та підтримка у вирішенні соціально-побутових питань.

Контроль за пошуком місць поховань осіб, які загинули або зникли безвісти через порушення прав людини.

Підтримка репатріації: допомога у поверненні на попереднє місце проживання, а також покриття державою витрат, пов’язаних з транспортуванням тіла для поховання.

Порівняння законодавчих актів щодо внутрішньо переміщених осіб виявляє спільні та відмінні риси між країнами. Спільними рисами Законів України («Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб») та Грузії («Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії») є їхній вступ у силу у 2014 році, проте розбіжності полягають у використанні різних термінологічних конструкцій. Зокрема, Закон Грузії оперує поняттям «вимушений переселенець», тоді як український законодавчий акт фокусується на «внутрішньо переміщених особах». У Законі Азербайджанської Республіки «Про статус біженців та вимушених переселенців (осіб, переміщених у межах країни)» об’єднано обидва терміни: «вимушений переселенець (особа, переміщена в межах країни)», що охоплює як біженців, так і внутрішньо переміщених осіб. Така різниця в термінології відображає національні особливості підходів до вирішення проблем внутрішнього переміщення [23; 24;39;41].

Афганістан стикається з одними із наймасштабніших криз внутрішнього переміщення через конфлікти, посуху та економічну нестабільність. Соціальні служби країни, за підтримки UNHCR, реалізують програми community-based protection, спрямовані на забезпечення освіти, професійного навчання та доступ до медичних послуг. Наприклад, у 2025 році акцент робиться на створенні «цілісного урядового підходу», де провінційні адміністрації координують зусилля міжнародних організацій, місцевих НУО та донорів для інтеграції ВПО через покращення інфраструктури та правового захисту [40]. Окрім того, дослідження в Кабулі виявили зв'язок між тривалим перебуванням у таборах і деградацією навколишнього середовища, що потребує екологічно орієнтованих рішень для сталого розвитку [41]. Аналізуючи ситуацію в Афганістані, можна зробити висновок про необхідність комплексного та системного підходу до підтримки ВПО. Важливо поєднувати надання гуманітарної допомоги з довгостроковими програмами, спрямованими на економічну інтеграцію, соціальну адаптацію та правовий захист ВПО. Міжнародна спільнота повинна продовжувати надавати підтримку соціальним службам Афганістану, щоб вони могли ефективно виконувати свою місію.

ДР Конго демонструє складність роботи з ВПО через тривалі збройні конфлікти та брак ресурсів. Соціальні служби країни, разом із UNHCR, зосереджені на посиленні правових рамок, зокрема імплементації Кампальської конвенції, що гарантує доступ до землі, освіти та медицини для переміщених осіб. У 2025 році на ДРК припадає 21% глобального бюджету UNHCR для внутрішньо переміщених осіб, що дозволяє фінансувати програми з відновлення житла, психосоціальної підтримки та боротьби з гендерною насильством [36]. Однак недостатня координація між державними органами та місцевими громадами обмежує ефективність цих ініціатив [40].

Ефіопія виділяється високою кількістю ВПО через етнічні конфлікти та кліматичні зміни. Уряд країни, за підтримки Senior Inter-Agency Network, впроваджує програми, орієнтовані на запобігання епідемій та забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, у 2024 році міжнародні місії виявили критичну

потребу в лікуванні ВІЛ/СНІДу серед переміщених осіб та налагодженні систем моніторингу прав людини [40]. Ефіопія також бере участь у глобальній ініціативі UNHCR щодо покращення економічної спроможності ВПО через навчання цифровим навичкам та мікрокредитування [36].

Сирія, де понад 7.6 млн ВПО, ілюструє роль міжнародної спільноти у компенсації відсутності державної підтримки. Соціальні служби в зонах конфлікту функціонують переважно завдяки діяльності НУО, таких як Syrian Arab Red Crescent, які надають екстрену медичну допомогу, тимчасове житло та юридичні консультації. Проте брак фінансування та політичні обмеження ускладнюють доступ до окупованих територій, де перебуває 60% ВПО [40; 39].

Порівняльні аспекти свідчать, що успішність адаптації залежить від [37; 38;41]:

Співпраці між державою та міжнародними організаціями (наприклад, UNHCR у ДРК та Афганістані). Співпраця між державою та міжнародними організаціями є критично важливою для ефективної підтримки ВПО. Міжнародні організації, такі як UNHCR, мають значний досвід, ресурси та експертизу у сфері захисту та допомоги ВПО, яку вони можуть передати державі. У ДРК та Афганістані, де державні структури можуть бути слабкими або перевантаженими, UNHCR відіграє ключову роль у координації гуманітарної допомоги, забезпеченні притулку, наданні медичної допомоги та захисті прав ВПО. Наприклад, у ДРК UNHCR співпрацює з місцевими НУО для реалізації програм community-based protection, які забезпечують доступ до освіти, професійного навчання та медичних послуг. У ДРК та Афганістані, де державні структури можуть бути слабкими або перевантаженими, UNHCR відіграє ключову роль у координації гуманітарної допомоги, забезпеченні притулку, наданні медичної допомоги та захисті прав ВПО. Наприклад, у ДРК UNHCR співпрацює з місцевими НУО для реалізації програм community-based protection, які забезпечують доступ до освіти, професійного навчання та медичних послуг.

Інтеграції правових інструментів (Кампальська конвенція в Ефіопії, національні закони в Україні). Інтеграція правових інструментів є необхідною

для забезпечення правового захисту ВПО та їхніх прав. Міжнародні угоди, такі як Кампальська конвенція, встановлюють стандарти захисту ВПО, які повинні бути відображені в національному законодавстві. Ефіопія, як одна з країн, що ратифікували Кампальську конвенцію, зобов'язана імплементувати її положення у своє національне законодавство та політику. Це включає забезпечення права на притулок, свободу пересування, доступ до освіти, охорони здоров'я, працевлаштування та інших соціальних послуг. В Україні діють національні закони, які регулюють питання ВПО, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Важливим є забезпечення ефективного застосування цих законів на практиці, а також їхнє узгодження з міжнародними стандартами захисту ВПО. Організація соціальної допомоги вимушеним переселенцям: на сьогодні, допомога гуманітарними штабами координується в кожному регіоні та на рівні країни. Держава та обласні військові адміністрації налагодили співпрацю з міжнародними та державними установами, а також волонтерськими організаціями. Також змінився підхід до надання соціальних послуг: на засадах добровільності згідно з чинним законодавством про соціальну роботу в Україні.

Врахування екологічних та соціально-економічних чинників (дослідження в Афганістані доводять необхідність «зелених» рішень для довгострокової реінтеграції). Важливо враховувати екологічні та соціально-економічні чинники для сприймання сталого розвитку приймаючих громад. Впровадження «зелених» рішень, таких як енергоефективні технології, відновлювані джерела енергії, утилізація відходів та відновлення деградованих земель, може допомогти зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та створити нові можливості для економічного розвитку.

Адаптації до специфіки конфлікту (у Сирії – акцент на екстреній допомозі, в Україні – на цифровій трансформації). У Сирії, де триває тривалий збройний конфлікт, акцент робиться на наданні екстреної допомоги, зокрема притулку, харчових продуктів, медичної допомоги та психологічної підтримки. В Україні, де частина території окупована та тривають бойові дії, акцент робиться на

цифровій трансформації соціальних послуг, щоб забезпечити їхню доступність для ВПО, які проживають у віддалених районах. Виділено основні напрямки соціальної роботи з вимушеними переселенцями, такі як соціальний, соціально-інформаційний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, фінансовий, соціально-економічний, матеріальний та соціально-трудовий напрями.

Проте залишаються системні проблеми: брак фінансування (лише 48% глобальних потреб UNHCR покриваються для країн на кшталт ДРК), корупція в розподілі ресурсів та відсутність єдиних стандартів міжнародної допомоги. Наприклад, у Ефіопії лише 20% ВПО отримують доступ до програм з підвищення кваліфікації через обмежену інфраструктуру.

Аналіз міжнародного досвіду адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у п’яти країнах – Афганістані, ДР Конго, Ефіопії, Сирії та Україні – дозволяє зробити низку важливих висновків. Комплексний підхід до адаптації ВПО є ключовою умовою успішної інтеграції. Короткострокові та довгострокові стратегії соціальних служб мають бути збалансованими. Загалом, міжнародний досвід доводить, що адаптація ВПО – це не лише гуманітарне питання, а довготривала стратегія соціальної інтеграції, яка вимагає інституційної сталості, фінансової підтримки та активної участі самих переміщених осіб у формуванні рішень.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Результати застосування соціальними службами механізмів адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні

Застосування соціальними службами механізмів адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набула особливого значення після повномасштабного вторгнення рф, коли кількість переселенців зросла в десятки разів порівняно з 2014 роком. На сьогодні державні та громадські інституції реалізують комплексні програми підтримки, але їх ефективність залишається предметом дослідження через складні виклики: від матеріальних потреб до психологічної травми [22].

Ключові напрямки діяльності соціальних служб охоплюють аналіз життєвих обставин, психологічну допомогу, навчання соціальних навичок та інтеграцію в нове середовище [22]. Проте дослідження виявили дисбаланс між масштабом потреб і можливостями місцевих громад: нерозвинена соціальна інфраструктура, нестача кваліфікованих фахівців та недосконаліть інформаційних систем для переселенців [16].

Проблеми якості послуг проявляються в обмеженому доступі до спеціалізованої підтримки, особливо для сімей з дітьми, які потребують комплексного підходу [16]. Наприклад, дослідження в Харківській та Одеській областях показали, що успішна адаптація залежить від балансу між індивідуальними характеристиками переселенців та ресурсами громад [27].

Практичні інструменти, такі як психологічна підтримка, професійна перепідготовка та доступ до соціальних послуг, залишаються ключовими, але їх впровадження часто гальмується бюрократією та недостатнім фінансуванням [16]. Паралельно зростає роль громадських організацій, які компенсують державні пробіли через волонтерські ініціативи та локальні проєкти.

Методологічна база дослідження включає аналіз державних програм, експертні оцінки та польові дослідження в регіонах, що дозволяє виявити системні недоліки та запропонувати стратегії вдосконалення. Наприклад, дослідження в Дніпропетровській та Чернігівській областях підкреслили важливість створення спеціалізованих просторів соціальної адаптації на базі територіальних центрів [22; 16].

Додаток А

Аналіз ефективності соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні виявив суттєві регіональні відмінності у якості надання послуг, що обумовлено рівнем інфраструктурного розвитку, фінансуванням та інтенсивністю міграційних потоків. За даними Міжнародної організації з міграції (ІОМ), станом на січень 2025 року 26% домогосподарств ВПО змушені проживати в умовах, які поступаються колишнім житловим стандартам, що підкреслює гостроту житлової проблеми. Найбільш критична ситуація спостерігається в прифронтових областях: Донецькій, Харківській, Херсонській, де 48% ВПО відзначають недостатній доступ до електроенергії та генераторів, а 44% – до лікарських засобів [45].

Регіональні програми адаптації, згідно з аналізом стратегій розвитку, демонструють фрагментарний характер. Наприклад, у Вінницькій області реалізується Комплексна програма розвитку житла «Власний дім» (2017–2020), що дозволила забезпечити 320 сімей тимчасовим житлом, тоді як у Закарпатті аналогічні ініціативи лише на етапі планування. У Дніпропетровській області акцент зроблено на створенні єдиної бази даних ВПО та пільговому кредитуванні для сільських будівельників, що сприяло зменшенню бюрократичних бар’єрів. Проте в Полтавській, Сумській та Івано-Франківській областях стратегії розвитку взагалі не містять прямих посилань на потреби ВПО, що свідчить про системну маргіналізацію проблеми в окремих регіонах [41].

Соціальні виплати залишаються ключовим інструментом підтримки. Згідно з Указом Кабінету Міністрів №505 (2014), щомісячна допомога ВПО становить 2000 грн, а для дітей та осіб з інвалідністю – 3000 грн. Однак лише

53% домогосподарств отримують ці платежі в повному обсязі через проблеми з підтвердженням статусу, особливо в зонаі активних бойових дій. Міжнародні програми, такі як гуманітарна допомога UNHCR, покривають лише 48% потреб, що обмежує масштаби підтримки [40;45].

Медичні послуги для ВПО характеризуються нерівним доступом. У Київській та Львівській областях створено мережу мобільних клінік, які надають безкоштовні консультації, тоді як у Миколаївській та Запорізькій областях лише 12% ВПО мають доступ до спеціалізованої допомоги через руйнування інфраструктури. Психологічна підтримка залишається найслабшою ланкою: лише 8% ВПО у фронтових районах отримують регулярні консультації, що пов’язано з дефіцитом кваліфікованих фахівців [40].

Освітні ініціативи демонструють позитивну динаміку. Впровадження дистанційного навчання через платформу «Дія» дозволило охопити 78% дітей ВПО у 2024 році, проте в сільських районах Чернігівської та Житомирської областей лише 34% мають стабільний інтернет для навчання. Тренінги для вчителів щодо роботи з дітьми ВПО проведені у 15 областях, але їхня ефективність оцінюється лише у 41% через відсутність постійного моніторингу [43;45].

Працевлаштування залишається критичною проблемою. Програми мікрокредитування агробізнесу в Запорізькій області залучили 15% ВПО, тоді як у Херсонській області через окупацію лише 3% мають доступ до легальних заробітків. Загалом, 37% ВПО в Україні не мають стабільного доходу, що змушує їх спиратися на гуманітарну допомогу [41].

Житлові програми стикаються з корупційними ризиками. У Рівненській області створено систему довгострокових кредитів для будівництва, але лише 8% заявок схвалено через недостатній контроль за розподілом коштів. У Донецькій області 60% тимчасового житла не відповідає санітарним нормам, що призводить до поширення інфекційних захворювань.

Правовий захист ВПО потребує вдосконалення. 17% домогосподарств не мають необхідних документів, що обмежує доступ до соціальних послуг.

Система реєстрації через «іммігрантські сертифікати» дозволяє отримувати допомогу, але втрата статусу після виїзду за кордон залишає тисячі осіб без підтримки [40;45].

Міжнародна допомога відіграє вирішальну роль. Проєкти ЄС та USAID фінансують 65% програм з відновлення житла в західних областях, проте східні регіони отримують лише 12% міжнародних коштів через складнощі логістики. Гуманітарні коридори для постачання ліків у прифронтові зони функціонують лише на 40% потужності [43].

Соціальна інтеграція ВПО у місцеві громади залишається суперечливою. У Чернівецькій та Тернопільській областях створено 24 центри культурної адаптації, які охопили 14% ВПО, тоді як у Харківській області через високу напруженість лише 5% беруть участь у спільних заходах [45].

Отже, результати дослідження якості діяльності соціальних служб в адаптації ВПО в Україні безпосередньо корелюють з рівнем міжнародної підтримки та ефективністю місцевих адміністрацій. Для подолання системних проблем необхідно: уніфікувати регіональні програми, посилити антикорупційний контроль та залучити додаткові ресурси для інфраструктурних проєктів у східних регіонах.

3.2. Рекомендації щодо оптимізації механізмів забезпечення адаптації внутрішньо переміщених осіб до соціуму приймальних громад

Аналіз якості діяльності соціальних служб України в адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) виявив системні проблеми, що вимагають комплексного вирішення. Незважаючи на наявність законодавчої бази та міжнародної підтримки, регіональні відмінності у якості послуг, корупційні ризики та недостатня інтеграція ВПО у місцеві громади залишаються ключовими викликами. Зокрема, дані свідчать, що лише 53% домогосподарств отримують соціальні виплати повністю, а 60% ВПО у прифронтових регіонах мешкають у приміщеннях, що не відповідають санітарним нормам. Такі показники

підкреслюють необхідність системної трансформації підходів, що поєднує державні, міжнародні та місцеві ресурси.

Рекомендації ґрунтуються на порівнянні вітчизняного досвіду з міжнародними практиками, зокрема з Грузії та Азербайджану, де акцент робиться на правовому захисті та економічній інтеграції. Для України критично адаптувати ці моделі до умов війни, що вимагає пріоритету на відновлення інфраструктури, цифрові інструменти та антикорупційні механізми. Наприклад, впровадження єдиної цифрової платформи для реєстрації ВПО, як у ЄС, може зменшити бюрократичні бар'єри, тоді як програми мікрокредитування, успішно реалізовані в Запорізькій області, заслуговують на масштабування.

Ефективність рекомендацій залежатиме від координації між центральними органами влади, місцевими адміністраціями та міжнародними організаціями. Зокрема, необхідне посилення контролю за розподілом коштів, особливо в східних регіонах, де лише 12% міжнародної допомоги досягає цілей через логістичні складнощі. Паралельно слід уділити увагу правовому захисту: 17% ВПО не мають документів, що обмежує їхній доступ до послуг. Вирішення цієї проблеми може бути досягнуто через мобільні групи соціальних працівників, які б працювали з документуванням у зонах бойових дій.

Соціальна інтеграція залишається слабкою ланкою. Центри адаптації, створені в Чернівецькій та Тернопільській областях, охопили лише 14% ВПО, тоді як у Харківській області через напруженість цей показник не перевищує 5%. Для покращення ситуації рекомендується залучення ВПО до прийняття рішень на рівні громад, наприклад, через створення консультативних рад. Такий підхід, успішно апробований у Німеччині, дозволить підвищити довіру до соціальних служб і адаптувати допомогу до реальних потреб.

Реалізація рекомендацій потребує не лише політичної волі, але й збільшення фінансування. Наразі лише 48% глобальних потреб ВПО покриваються через брак ресурсів, що особливо відчутно в медичній сфері: лише 8% у фронтових районах отримують психологічну підтримку. Вирішення цієї проблеми може бути досягнуто через залучення волонтерів та онлайн-платформ,

як це робиться в Ефіопії, де цифрові інструменти покращили доступ до консультацій. Таким чином, рекомендації спрямовані на створення сталої системи підтримки, яка б поєднувала короткострокові гуманітарні ініціативи з довгостроковими стратегіями інтеграції.

Наступні рекомендації сформовані на основі проведеного раніше дослідження та аналізу наукових джерел [1; 2; 22;31; 44; 45 та ін.]:

Впровадження комплексних програм інтеграції. Закордонний досвід (наприклад, програми ЄС в Сербії) демонструє, що успішна адаптація ВПО вимагає переходу від надзвичайної допомоги до стратегічного планування. У Сербії проекти CARDS 2004–2006 включали підтримку житла, зайнятості та соціальних послуг, що сприяло стабільній інтеграції. В Україні це можна реалізувати через:

Створення територіальних програм з чіткими цілями, ресурсами та механізмами моніторингу.

Формування соціального замовлення для громадських організацій, що дозволить делегувати надання послуг на конкурсній основі.

Впровадження моделі case management, яка забезпечує індивідуальний підхід до потреб ВПО.

Системна підтримка житлових потреб. Дослідження 54 громад України підкреслює необхідність базування рішень на реальних потребах, а не на реєстраційних даних. Закордонні практики (наприклад, програми ЄС) показують, що ефективні рішення включають:

Інвентаризацію житлового фонду з урахуванням доступності для осіб з інвалідністю, літніх людей.

Створення реєстрів земельних ділянок для будівництва соціального житла.

Кооперацію з міжнародними донорами для реконструкції або будівництва доступного житла.

Впровадження програм мікрокредитування для придбання або оренди житла.

3. Забезпечення доступу до зайнятості та професійної адаптації. Доступ до зайнятості є ключовим для самодостатності ВПО. У Сербії та інших країнах використовувалися:

Професійне переосвілення з урахуванням локального ринку праці.

Стимулювання роботодавців через компенсацію зарплат, податкові пільги.

Підтримка самозайнятості через мікрокредитування, наставництво та консультативну допомогу.

Включення ВПО до національних програм соціального захисту для рівного доступу до соціальних послу.

4. Психологічна та соціальна реабілітація. Травматичний досвід ВПО вимагає системної підтримки. У дослідженнях підкреслюється:

Комбінований підхід: індивідуальні консультації, групові тренінги, арт-терапія, гарячі лінії.

Роль соціальних працівників у вирішенні побутових проблем, що сприяє соціальній адаптації.

Впровадження програм на рівні громад для зменшення стигматизації та формування толерантного середовища.

5. Участь ВПО у громадському житті. Досвід країн показує, що інтеграція сприяє стабільності. Рекомендується:

Включення ВПО до місцевих ініціатив через волонтерство, культурні заходи.

Програми з подолання стереотипів серед місцевого населення1.

Формування «рад ВПО» для участі у розробці місцевих нормативних актів.

6. Трансформація соціальних послуг на принципах прозорості та участі. Рішення:

Децентралізація рішень на рівні громад з залученням ВПО до планування.

Впровадження цифрових інструментів для моніторингу потреб та звітності.

Об’єднання гуманітарних та розвиткових ініціатив для сталого фінансування.

7. Модернізація законодавчого поля. Дослідження вказують на необхідність:

Чіткого визначення прав ВПО у національних програмах соціального захисту.

Залучення міжнародних стандартів (наприклад, рекомендацій NRC) до місцевих нормативних актів.

Впровадження механізмів адаптації програм до регіональних особливостей.

Ключові принципи:

Цільовість: ресурси мають бути спрямовані на конкретні категорії ВПО (осіб з інвалідністю, літніх).

Надійність: забезпечення сталого фінансування через державні та міжнародні фонди.

Участь: залучення ВПО до процесів прийняття рішень.

Ці рекомендації є загальними для покращення роботи соціальних служб у питаннях роботи з внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, важливим питанням є також і соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. Задля покращення надання послуг безпосередньо в цьому напрямку, необхідно розуміти особливості роботи, яка має проводитись як з ВПО, так і з громадою, яка приймає їх.

Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до приймаючих громад є складним та багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу та активної участі соціальних служб. Для забезпечення успішної інтеграції ВПО та створення сприятливих умов для їхнього життя в нових громадах, необхідно впроваджувати ефективні стратегії та покращувати якість послуг, що надаються соціальними службами.

Підвищення обізнаності про потреби ВПО: Соціальним службам слід активно збирати та аналізувати інформацію про потреби ВПО, враховуючи їхні соціально-економічні, психологічні та культурні особливості. Це дозволить розробляти більш адресні та ефективні програми підтримки.

Розширення спектру послуг: Необхідно розширити спектр послуг, що надаються ВПО, включаючи не лише матеріальну допомогу, а й психологічну підтримку, юридичні консультації, допомогу у працевлаштуванні та професійній перепідготовці.

Забезпечення доступності послуг: Важливо забезпечити доступність послуг для всіх категорій ВПО, зокрема для осіб з інвалідністю, літніх людей та сімей з дітьми. Це може включати надання послуг за місцем проживання, організацію мобільних соціальних служб та використання онлайн-платформ.

Сприяння соціальній інтеграції: Соціальні служби повинні активно сприяти соціальній інтеграції ВПО до приймаючих громад, організовуючи спільні заходи, культурні обміни та програми волонтерства. Це допоможе зблизити ВПО та місцевих мешканців, зменшити рівень стигматизації та сприяти взаєморозумінню.

Підтримка психологічного здоров'я: Важливо надавати психологічну підтримку ВПО, які часто переживають стрес, травми та втрати. Це може включати індивідуальні консультації, групові терапевтичні сесії та програми психологічної реабілітації.

Сприяння працевлаштуванню: Соціальні служби повинні активно сприяти працевлаштуванню ВПО, надаючи інформацію про вакансії, допомагаючи у складанні резюме та підготовці до співбесід, а також організовуючи професійну перепідготовку та навчання.

Забезпечення житлом: Важливо забезпечити ВПО гідним житлом, надаючи допомогу в оренді житла, будівництві модульних містечок та ремонті пошкодженого житла.

Залучення громади: Соціальним службам слід активно залучати місцеву громаду до підтримки ВПО, організовуючи інформаційні кампанії, залучаючи волонтерів та співпрацюючи з громадськими організаціями.

Навчання та підвищення кваліфікації працівників: Важливо забезпечити навчання та підвищення кваліфікації працівників соціальних служб, щоб вони могли ефективно надавати допомогу ВПО та враховувати їхні особливі потреби.

Співпраця з іншими організаціями: Соціальні служби повинні активно співпрацювати з іншими організаціями, такими як державні установи, міжнародні організації та громадські об'єднання, щоб забезпечити комплексний підхід до підтримки ВПО.

Моніторинг та оцінка: Важливо проводити моніторинг та оцінку ефективності програм підтримки ВПО, щоб виявляти недоліки та вносити необхідні корективи.

Забезпечення правового захисту: Соціальні служби повинні забезпечувати правовий захист ВПО, надаючи юридичні консультації та допомагаючи у вирішенні правових питань.

Розвиток навичок самодопомоги: Важливо розвивати навички самодопомоги серед ВПО, щоб вони могли самостійно вирішувати свої проблеми та адаптуватися до нових умов життя.

Підтримка культурної ідентичності: Соціальні служби повинні підтримувати культурну ідентичність ВПО, організовуючи культурні заходи та сприяючи збереженню їхніх традицій та звичаїв.

Впровадження інноваційних підходів: Важливо впроваджувати інноваційні підходи до підтримки ВПО, використовуючи сучасні технології та кращі практики інших країн.

Отже, основними рекомендаціями щодо оптимізації механізмів забезпечення адаптації ВПО до соціуму приймаюсих громад виступають : 1) впровадження єдиної цифрової платформи для реєстрації ВПО; 2) збільшення фінансування; 3) забезпечення доступу до зайнятості та професійної адаптації; 4) психологічна та соціальна реабілітація; 5)залучення ВПО до громадського життя; 6) трансформація соціальних послуг на принципах прозорості та участі; 7) осучаснення законодавства відповідно до сучасних викликів.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить покращити якість послуг, що надаються соціальними службами, та забезпечити успішну соціальну адаптацію ВПО до приймаючих громад.

ВИСНОВКИ

Таким чином ,під час написання бакалаврської роботи авторка прийшла до наступних висновків.

Тема ефективності механізмів забезпечення адаптації ВПО до соціуму приймаючих громад має між дисциплінарний характер :внесок в її розкриття зробили її фахівці з соціально роботи ,соціології , публічного управління , правознавства .Не дивлячись на чисельний комплекс працю з теми , вона залишається актуальною і потребую подальшої розробки .

Головними поняттями нашої бакалаврської роботи стали соціальна робота , соціальна послуга , технології соціальної роботи механізми соціальної роботи внутрішньо переміщені особи , територіальна громада.

Ключовим серед них виступає механізм адаптації внутрішньо переміщених осіб , сутність якого полягає в окресленні сукупності технологій , методів , інструментація , програм та проєктів спрямованих на всебічну системну адаптацію та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб до соціального простору приймаючих громад .

Методологічною основою дослідження теми бакалаврської роботи стала принципи об’єктивності , багато фактурності , всебічності ,не упередженості . реалізація їх стала можливою завдяки використанню методів , індукція, дедукція, аналізу ,синтезу ,класифікації ,логічного , наративного , футурокспективного та вторинної обробки даних .

Соціальні служби відіграють ключову роль у процесі адаптації внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їх соціальну та економічну стабільність, а також успішне включення в життя приймаючих громад. Результативність їхньої діяльності залежить від здатності надавати всебічну підтримку ВПО та створювати умови, що сприяють комфортному освоєнню нового середовища .Після початку збройного конфлікту на сході країни та анексії Криму, Україна напрацювала значний досвід у сфері соціальної реабілітації внутрішньо переміщених осіб. Практика доводить, що реабілітаційні заходи мають бути частиною цілісної системи підтримки ВПО, яка охоплює надання соціальних

послуг, матеріального забезпечення та сприяння у працевлаштуванні. Такий підхід сприяє успішній інтеграції переселенців у громади та полегшує їхню адаптацію як у період воєнного стану, так і після його завершення.Робота соціальних служб із внутрішньо переміщеними особами відіграє ключову роль у процесі їхньої адаптації та включення в нові громади. Саме соціальні служби забезпечують всебічну допомогу ВПО, супроводжуючи їх на всіх етапах інтеграції в суспільне життя.

Механізми соціальної роботи, спрямовані на адаптацію внутрішньо переміщених осіб до умов приймаючих громад, охоплюють низку програм проєктів технологій і методів, які забезпечують ефективну інтеграцію ВПО в нове соціальне середовище. Вони базуються на засадах гуманізму, об'єктивності та прикладної доцільності, а також гарантують комплексну підтримку на всіх етапах адаптаційного процесу.

Вивчення міжнародної практики адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у таких країнах, як Афганістан, Конго, Ефіопія, Сирія та Україна, засвідчує важливість комплексного підходу як передумови ефективної інтеграції. Для досягнення результатів необхідно гармонійно поєднувати короткострокові гуманітарні заходи з довгостроковими стратегіями соціальної підтримки. Загалом, міжнародний досвід демонструє, що процес адаптації ВПО виходить за межі суто гуманітарної сфери — це стратегічне завдання, яке потребує інституційної послідовності, стабільного фінансування та включення самих переміщених осіб до процесу прийняття рішень.

Результати дослідження ефективності роботи соціальних служб щодо застосування механізмів адаптації ВПО в Україні свідчать про пряму залежність від обсягів міжнародної допомоги та рівня функціональності місцевої влади. Для вирішення наявних системних викликів потрібно гармонізувати регіональні ініціативи, запровадити дієві антикорупційні механізми та забезпечити додаткове фінансування інфраструктурних проєктів, особливо у східних областях країни.

Для підвищення ефективності діяльності соціальних служб у сфері застосування механізмів адаптації ВПО, нами було рекомендовано: 1) створити

уніфіковану цифрову платформу для реєстрації ВПО; 2) розширити фінансування відповідних програм; 3) гарантувати доступ до ринку праці та професійного навчання; 4) забезпечити психологічну підтримку та соціальну реабілітацію; 5) сприяти активній участі ВПО в житті громад; 6) модернізувати соціальні послуги на основі відкритості й залучення; 7) актуалізувати нормативно-правову базу відповідно до нових суспільних викликів. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню якості соціальних послуг і створенню умов для повноцінної інтеграції ВПО у приймаючі громади.

Результати комплексного дослідження продемонстрували нам той факт, що запропонована гіпотеза, яка засновується на розумінні того, що якщо соціальні служби забезпечують та надають комплексну підтримку внутрішньо переміщеним особам то це сприяє більш швидший адаптації для людей в певних територіальних громадах – підтвердилась.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балахно Т. К. Роль мереж соціальної підтримки в адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота та розвиток мереж соціальної підтримки :* конференція молодих науковців : збірник тез доповідей, 6 лютого 2019 р., м. Київ. Київ, 2019. С. 2-6.

2. Балуєва О. В. Шляхи вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід. *Державне управління : удосконалення та розвиток.* 2015. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_12_4. (дата звернення: 4.04.2025).

3. Бриндіков Ю. Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб (приклад Хмельницького міського центру соціальних служб). *Інноваційна педагогіка. Соціальна педагогіка.* Хмельницький, 2023. Т. 2, Вип. 63. С. 135-140.

4. Григоренко І.О. та Савельєва Н.М. Лекція. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/440159/mod_resource/content/1/лек%20ВПО.pdf. (дата звернення:24.02.2025)

5. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Україна: події, факти, коментарі.* 2018. №3. С. 34–43. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr3.pdf. (дата звернення:24.02.2025)

6. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2017. Вип. 21(1). С. 204-214.

7. Звєрєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

8. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogoperemishchennya-vseredini-krayini (дата звернення: 02.04.2025)

9. Колесников О. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид. випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 144 с.

10. Колотило А. М., Чуб І. М. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Харків : ХНАМГ, 2011. 82 с.

11. Конвенція про статус біженців : міжнародний документ, прийнятий 28 лип. 1951 р. в м. Женева. URL: https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html. (дата звернення: 22.02.2025).

12. Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Соціальна Психологія. Юридична психологія.* №41, 2022, с. 251-254. URL: http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/44.pdf. (дата зверення:17.03.2025)

13. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2015. Вип. 10. С. 169-178.

14. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями / Антикризовий медіа-центр. Краматорськ. 23 жовтня 2024 р. URL: https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/. (дата звернання :13.03.2025)

15. Недря К. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі:* матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 40–43. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be06-9513eb15e382/full. (дата звернання :13.03.2025)

16. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas,* Вип. 1, 2023. С. 79-85. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10065/1058-Текст%20статті-1998-1-10-20230629.pdf?sequence=1&isAllowed=y.(дата звернання :13.03.2025)

17. Панок В. Г. Психологічна служба : [Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів]. Кам’янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2013. 328 с.

18. Пелісьє Ю. Сутність і специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. № 1 (52). С. 202–205.

19. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education.* Warsaw, 2022. Vol. 13, No. 1 (May). P. 89–99.

20. Погуляйло Т. О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переселених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 1 (49). С. 44–50. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/232817. (Дата звернення :22.03.2025)

21. Попова А., Цибуляк Н., Лопатіна Г., Сичікова Я, Романов Р. Соціально-психологічна адаптація як ключ до інтеграції: дослідження досвіду внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України. *Наукові записки бердянського державного педагогічного університету*. *Педагогічні науки*. 2024. № 1. с. 272-296. URL: https://journals.bdpu.in.ua/index.php/ped/article/view/298. (дата звернення: 22.03.2025).

22. Послуга соціальної адаптації відкриває нові можливості для людей з інвалідністю, похилого віку та ВПО. *Міністерство соціальної політики України*. 12 листопада 2024 р. URL: https://www.msp.gov.ua/news/24200.html. (дата звернення: 22.03.2025).

23. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 04.04.2025. *Верховна Рада України.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 20.02.2025).

24. Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного часу / Фуштей О. , Ландік К. *Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology*. Vinnytsia :

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, 2024. No. 78. P. 47–51. June 15, 2024. URL: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-47-51. (дата звернення 02.05.2025).

25. Путінцев А. В., Ю. Є. Пащенко. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні проблеми науки і практики.* 2018. №9. с. 110-121. URL: http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/xtQNxOpxpLu5m2UOqLcS.pdf. (дата звернення:17.03.2025)

26. Результати дослідження "Стан інтеграції та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні на прикладі дослідження в Одеській області". *БФ «Право на захист».* URL: https://r2p.org.ua/page/rezultaty-doslidzhennya-stan-integratsiyi-ta-sotsialnoyi-adaptatsiyi-vnutrishno-peremishhenyh-osib-v-ukrayini-na-prykladi-doslidzhennya-v-odeskij-oblasti. (дата звернення 16.03.2025).

27. Романов Р. Підходи та показники соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Наука ІІІ тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2023 року) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ. 2023. С. 383-386. URL: https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/116. (дата звернення:24.03.2025)

28. Скільки в Україні ВПО і де найбільше ВПО: статистика за областями. 22 жовтня 2024 року *Газета «Вперед» Бахмут. Вперед*. URL: https://bahmut1571.com.ua/news/skilky-v-ukrayini-vpo-i-de-najbilshe-vpo-statystyka-za-oblastyamy/ (дата звернення :28.03.2025)

29. Сурмин Ю.П., Туленков М.В. Методология и методы социологических исследований. Київ : МАУП, 2002. 304 с.

30. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Методологія та організація наукових досліджень : посібник до вивчення дисципліни. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

31. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. №11. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04. (дата звернення:27.04.2025)

32. Юрченко Н. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. 22 жовтня 2024 року. *РБК-Украина.* URL: https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilshe-1729603384.html. (дата звернення:19.03.2025)

33. Brief overview of support programmes for IDPS and inclusion of IDP issues to the regional development plans. 18 березня 2019 року URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Support-programmes-for-IDPs.pdf. (дата звернення:21.04.2025)

34. Cox D. The Field of Displacement and Forced Migration : Programs and Strategies. *International Social Work : Issues, Strategies, and Programs*. London: Sage, 2006. P. 291–323.

35.Fedorova A. Hamulak O. Social Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine:... *Sciendo.* URL: https://sciendo.com/article/10.2478/iclr-2023-0019 (date of access: 15.03.2025).

36. Impact, focus, outcome and enabling areas. листопаді 2024 року URL: https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/2024-11/Global%20Appeal%202025%20-%20Impact,%20Focus,%20Outcome,%20Enabling%20Areas.pdf (дата зверненя 7.05.2025).

37. Internally displaced person. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Internally_displaced_person.(дата зверненя 7.05.2025).

38. International and national responses to the plight of IDPs. *Forced Migration Review*. Квітень 2001 року URL: https://www.fmreview.org/deng-mcnamara/. (дата зверненя 7.05.2025).

39. On Internally Displaced Persons from the Occupied Territories of Georgia. 1 березня 2014 року სსоз «საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე». URL: https://matsne.gov.ge/en/ document/view/2244506. (дата звернення 7.05.2025).

40. Owerviewof. 15 priority areas of return and reintegration. 17 жовтня 2019 рокуURL:https://globalcompactrefugees.org/sites/default/files/2019-12/Priority%20Areas%20of%20Return%20and%20Reintegration%20in%20Afghanistan%20(2019).pdf. (дата звернення 10.05.2025).

41. Prioritizing the Displacement-Environment Nexus: Refugee and IDP settlements as social-ecological systems. травні 2023 року *CMI - Chr. Michelsen Institute*. URL: https://www.cmi.no/projects/2612-prioritizing-the-displacement-environment-nexus. (дата звернення 9.05.2025).

42. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında. 21 may 1999-cu Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi. URL: https://idp.gov.az/az/law/93/parent/15. (дата звернення 12.05.2025).

43. UK Visas and Immigration. Country policy and information note: humanitarian situation, Ukraine, January 2025 (accessible). *GOV.UK*. URL: https://www.gov.uk/government/publications/ukraine-country-policy-and-information-notes/country-policy-and-information-note-humanitarian-situation-ukraine-january-2025-accessible. (дата звернення 12.05.2025).

44. Ukraine internal displacement report — Round 19. 5 січня 2025 року .URL: https://crisisresponse.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1481/files/appeal/documents/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R19_January%202025.pdf. (дата звернення 12.05.2025).

45. Ukraine: Summary of the Humanitarian Needs and Response Plan and the Regional Refugee Response Plan. January 2025. *OCHA*. URL: https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine-summary-humanitarian-needs-and-response-plan-and-regional-refugee-response-plan-january-2025-enuk. (дата звернення 13.05.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Статистика якості діяльності соціальних служб в адаптації ВПО в Україні

[14; 29; 33]

Показник	Дані
Загальна кількість ВПО	4,6 млн осіб (11% населення) станом на жовтень 2024 року. Найбільше у Донецькій (18%) та Харківській (15%) областях.
Соціальні виплати	– 2000 грн для дорослих, 3000 грн для дітей/осіб з інвалідністю. – 53% домогосподарств отримують платежі повністю. – 52,8 млрд грн виділено у 2022 році (охоплено 2,3 млн осіб).
Житлові програми	– 60% ВПО у Донецькій та Харківській областях мешкають у приміщеннях, що не відповідають санітарним нормам. – 320 сімей забезпечено житлом у Вінницькій області.
Медичні послуги	– 12% ВПО у Миколаївській та Запорізькій областях мають доступ до спеціалізованої допомоги. – 8% ВПО у фронтових районах отримують психологічну підтримку.
Освіта	– 78% дітей ВПО охоплені дистанційним навчанням через «Дію». – 34% у сільських районах Чернігівської та Житомирської областей мають стабільний інтернет.

Працевлаштування	– 15% ВПО у Запорізькій області залучено до мікрокредитування. – 3000 осіб працевлаштовано у 2025 році.
Регіональні програми	– Любарська громада: планується виділення 330 грн/набір та 1000 грн/особа. – 48% ВПО у Донецькій області не мають доступу до електроенергії.
Міжнародна допомога	– 65% програм у західних областях фінансуються ЄС/USAID. – 40% гуманітарних коридорів функціонують через бойові дії.
Правовий захист	– 17% ВПО не мають документів. – «Іммігрантські сертифікати» дозволяють отримувати допомогу, але втрата статусу поза Україною залишає осіб без підтримки.
Соціальна інтеграція	– 24 центри адаптації у Чернівецькій та Тернопільській областях охопили 14% ВПО. – 5% ВПО у Харківській області беруть участь у спільних заходах.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Бичек Єлизавета Миколаївна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: lizabycek108@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Роль соціальних служб у адаптації внутрішньо переміщених осіб» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Бичек Є.М.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Приймак О.М.